

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת פינחס תשע"ח

"וַיִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ" - לשם מה?

שבלעם מכניס עין רעה כשהוא מסתכל, כך להבדיל משה רבינו מכניס עין טובה כשהוא מסתכל⁶. הראיה של משה רבינו מכניסה עין טובה בארץ ישראל, והוא הרי רואה לא רק את ארץ ישראל כולה, אלא גם את כל עם ישראל. "וַיִּרְאֶה ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן... וְאֵת כָּל אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן" (דברים לד, א) - "אל תקרי 'הים' האחרון אלא 'היום' האחרון; הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין לארע לישראל עד שיחיו המתים" (רש"י שם). בכל אלו מכניס משה את העין הטובה שלו⁷. בכל דורות עם ישראל, עד תחיית המתים. למה עד תחיית המתים ולא יותר? כי בתחיית המתים הוא יראה כבר בעצמו. לא צריך להראות לו עכשיו. אבל עד תחיית המתים הוא רואה הכל.

הראשונים אמרו כעין זה על מנין בני ישראל, שה' צוה: "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם, בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָּם" (במדבר א, ב). וכתב הרמב"ן: "לא הבינתי טעם המצוה הזאת, למה צוה בה הקב"ה. כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים, אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו". ותירץ (בתירוץ שני): "כי הבא לפני אב הנביאים וְאֶחָיו קְדוֹשׁ ה', והוא נודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים... כי ישימו עליהם עינם לטובה, יבקשו עליהם רחמים, ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעט מספרכם, והשקלים כופר על נפשותיכם" (רמב"ן שם, מה). כלומר, מטרת המנין היתה, שכל אחד מישראל יופיע לפני משה ואהרן, ומשה ואהרן ישימו עליו עינם לטובה ויברכו אותו. ה' רוצה שבכל אחד מישראל תשלוט העין הטובה של משה ואהרן ונשיאי העדה.

וכך גם כאן, הקב"ה רוצה שארץ ישראל ועם ישראל לדורותיו תשלוט בהם עינו הטובה של משה רבינו, לכן הוא מראה לו את הארץ ואת כל המאורעות שעתידין לארע לעם ישראל, כדי שתשלוט בהם עינו הטובה של משה. אני מסתפק אם משה רבינו ראה רק את כללות עם ישראל, או ראה בפרטות כל יהודי ויהודי בכל דור ודור. אם האופן השני הוא הנכון, הרי ראה גם אותנו כאן בישיבת הכותל יושבים ולומדים, גם זה חלק ממה שראה משה רבינו ונתן בו את עינו לטובה. ואם כך באמת היה, הרי המחשבה על כך יכולה לעזור לנו מאד בעבודת ה'. לא רק הידיעה שמשה רבינו נתן בו את עינו לטובה, שזה נוסך בנו עידוד רב, אלא גם דבר נוסף: הרי כל אחד מאיתנו היה מתבייש לחטוא אם משה רבינו היה רואה אותו. אפילו בנוכחות רב יותר קטן ממשה רבינו לא היה רוצה לחטוא, ודאי לא בנוכחות משה רבינו. זה יכול לתת לנו מוסר, להתחזק בתורה ויראת שמים, מפני שמשה רבינו ראה אותנו.

המביט בא"י מקבל השפעה מקדושתה

הקב"ה אומר למשה: "עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה, וְרֵא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל"² (במדבר כז, יב). משה התפלל תקט"ו תפילות - כמנין "וְאֶתְחַנֵּן" - כדי שיזכה להכנס לארץ (דב"ר יא, י), אבל הקב"ה לא הסכים. "רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בְּדַבַּר הַזֶּה" (דברים ג, כו). מה הקב"ה כן הסכים? - שמשה יראה את הארץ. "עֲלֵה רֹאשׁ הַפְּסָגָה, וְשֵׂא עֵינֶיךָ וְצַפְנָה וְתִמְנָנָה וְיַמְרְחָה וְרֵא אֶת הָאָרֶץ בְּעֵינֶיךָ, כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה" (שם, כז).

וצריך להבין: הרי משה רבינו עומד לעלות בקרוב לעולמות עליונים, יראה שם דברים הרבה יותר נשגבים, למה הוא צריך כעת לראות את הארץ, זמן קצר לפני מותו? אומר רש"י בפרשת האזינו: "כִּי מִגֵּד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׂמָּה לֹא תָבֹא" (דברים לב, נב) - "ידעתי כי חביבה היא לך, על כן אני אומר לך עלה וראה". הקב"ה יודע שא"י חביבה על משה רבינו. חביבות זו נובעת כמוכח מהתועלת הרוחנית שאפשר לקבל בארץ ישראל. לכן ה' נותן אפשרות למשה לראות את הארץ. אם לא זוכה להכנס, לפחות יראה את א"י, שזה גם כן קצת שייכות וזכיה בארץ, על ידי ראייתה^{3,4}. אם יראה את הארץ, יגיע לעולמות עוד יותר נשגבים. הראיה של א"י מוסיפה.

הגמרא הרי אומרת: "מפני מה נתאווה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך?" (סוטה יד, א) והסבירו בזה: "וכי לאכול מפריה הוא צריך" - לתועלת גשמית? "או לשבוע מטובה הוא צריך" - לתועלת רוחנית? ("ענף יוסף" על עין יעקב שם) והרי משה רבינו היה בדרגות נעלות מאד גם בחוץ לארץ, וא"כ לצורך מה הוא מתאווה כ"כ להכנס לארץ ישראל? עונה על כך הגמרא, "כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי". כלומר, משה רצה להשיג את הדרגות שמשגיגים רק ע"י קיום המצוות התלויות בארץ, שאת זה לא יוכל להשיג בחוץ לארץ. "אמר לו הקב"ה: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם" (סוטה שם). הקב"ה הבטיח לו שיחשב לו כאילו קיים את המצוות התלויות בארץ. אמנם "כאילו" זה רק "כאילו", אבל גם זו מדרגה מסויימת. וכנראה שמדרגה זו השיג משה ע"י שראה והביט בארץ ישראל⁵.

הבטת משה בא"י ובעם ישראל משפיעה עליהם

ברכה

אבל אולי מותר לומר, שראיית ארץ ישראל ע"י משה רבינו לא באה רק לתועלתו האישית. גם לעם ישראל יש תועלת מזה שמשה רבינו רואה את ארץ ישראל. כי כמו

שנוכה לחיות תמיד בהרגשה הזו, שמשה רבינו מלווה אותנו, ועינו הטובה נמצאת עלינו, אבל גבוה מעל גבוה שומר (קהלת ה, ז), שגם הקב"ה בעצמו מסתכל עלינו בעין הטובה שלו שאין לה שיעור, רואה כל אחד מאיתנו, רואה כל מעשה שלנו, וכל מה שבלב כל אחד ואחד מאיתנו. אם נחיה בהרגשה הזו, נהיה הרבה יותר טובים. "שויתי ה' לנגדי תמיד".

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אבל עוד יותר מכך. הרי לא רק משה רבינו ראה אותנו. גם הקב"ה בעצמו רואה אותנו, יותר ממה רבינו. זה מה שהרמ"א כתב בתחילת הגהותיו ל"שולחן ערוך", "שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים", ו"שְׁשִׁים האדם אל לבו, שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו". כל אחד מאיתנו מאמין בזה, אלא שלא תמיד חיים עם ההרגשה הזו. אם היינו חיים עם ההרגשה הזו, שהקב"ה מתבונן עלינו בכל רגע, ובודק: אתה לומד יפה? אתה מתפלל יפה? אתה שומר שבת כהוגן?... אם אדם היה חי עם זה, אולי היה נזהר יותר. לכן אומר הרמ"א, שזהו כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים. "שויתי ה' לנגדי תמיד"⁸.

1. "הר העברים הנה - הר נבו" (דברים לב, מט).

2. דבר זה שאמר הקב"ה למשה, לראות את הארץ מראש הר העברים, חוזר ונשנה בתורה כמה פעמים: בפרשת ואתחנן - "עלה ראש הפסגה, ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך, כי לא תעבר את הירדן הנה" (דברים ג, כז), בפרשתנו - "עלה אל הר העברים הנה, וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל", בפרשת האזינו - "עלה אל הר העברים הנה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו, וראה את ארץ פנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה" (שם לב, מט), ובפרשת וזאת הברכה - "ויצעל משה מערכת מואב אל הר נבו... ויראהו ה' את כל הארץ... ויאמר ה' אליו זאת הארץ... הראיתיך בעיניך ושמחה לא תעבר" (שם לד, א-ד). ומשמע שהיה ענין גדול וחשיבות רבה שמשה יראה את הארץ, גם אם לא יכנס אליה. והרב שליט"א מבאר כאן בשיחה בשני אופנים, מה היה הענין בראיה זו, ולשם מה היא באה.
3. כעין שמצינו בגמרא אמוראים הסוברים שהבטת בהפקר קונה (ב"מ ק"ח, א). הרי שיש בהבטת כח קנין, המקנה למביט את הדבר שהוא מביט עליו ומשייך אותו אליו. [וכן כתב ה"משך חכמה" על הפסוק: "פי את כל הארץ אשר אפה ראה לך אהנה ולוירץ עד עולם" (בראשית יג, טו) - יתכן כי הבטת בהפקר קונה]. והגם שלהלכה נפסק שהבטת אינה קונה (רמב"ם פ"ט מהלכ' נדרים ה"ט; שו"ע חו"מ רע"ג סי"א), אך ברוחניות עדין אפשר לומר שהבטת קונה. וכן מצינו לאידך גיסא, שאסור להסתכל בפני אדם רשע (מגילה כח, א), "כי אם יביט בו יהיו עיניו מתחברים אל הרע" (מהר"ל, "נתיבות עולם", נתיב הצדק פ"ג). כי הנפש נקשרת במה שהאדם מסתכל בו.
4. ולאידך גיסא, בחטא המרגלים נאמר: "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם, וכל מנאצי לא יראוה" (במדבר יד, כג). לא רק שנענשו שלא יבואו אל הארץ, נענשו גם שלא יראוה.
5. כפי שנתבאר כאן למעלה, מטרת ראיית הארץ היתה כדי שעינינו יהיו תועלת רוחנית מסויימת מקדושת א"י. אולם הרמב"ן בפרשת וזאת הברכה (דברים לד, א) כתב: "וטעם המראה הזאת אשר הראהו, בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב, צבי לכל הארצות, ומאשר היה גלוי לפני רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל, שמהו פרכות הטובה בראות עיניו". משמע מדבריו שמטרת הראיה היתה רק כדי לשמח את משה רבינו, שבהיותו רועה נאמן ואוהב ישראל, ישמח לבו לראות את רוב הטוב שהם נוחלים בארץ.
6. ביאור זה הולך במהלך הפוך מן הביאור הקודם. הביאור הראשון של הרב התבסס על יסוד, שאם אדם מביט באיזה דבר, הרי אותו דבר משפיע על האדם. דבר טוב משפיע עליו לטובה, ודבר רע משפיע עליו לרעה (עי' לעיל הערה 3). וכאן המהלך הוא הפוך, שאם אדם מביט באיזה דבר, יש באותה הבטתו כדי לסייע לאדם להשפיע מדיליה על אותו דבר, בין לברכה בין לקללה. וענין זה מבואר בדברי הרמב"ן על הפסוק: "ויקח בלק את בלעם ויצעלו במוט פועל וירא משם קצה העם" (במדבר כב, מא), דכתב הרמב"ן: היה מעלה אותו במקום שיראנו, כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם; כי אלה מכחות הנפש, להיות דבקה בעת הראיה" (רמב"ן שם). וכן כתב הספורנו שם: "וירא משם קצה העם - כדי לתת עיניו בס, כענין [שנאמר באלישע] ויפן אחריו ויראם ויקללם (מל"ב ב, כד). וההפך, ויראהו ה' את כל הארץ (דברים לד, א), כדי שיברך לפני מותו". וכן כתב הספורנו על הפסוק: "ויצני ישראל כבודו מזקן לא יוכל לראות" (בראשית מח, י), דכתב הספורנו שם: "לא יוכל לראות היטב כדי שתחול עליהם ברכתו בראותו אותם, כענין [שנאמר בבלעם] אשר תראנו משם (במדבר כג, יג), וכענין [שנאמר במשה] ויראהו ה' את כל הארץ (דברים לד, א) כדי שיברך אותה. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם (מ"ב ב, כד). עכ"ל. הרי שהבטת בדבר (בעם ישראל או בארץ ישראל) מסייעת להחיל עליו ברכה או קללה.
7. וכעין זה כתב ה"משך חכמה", אלא שהוא מיקד את הענין לדבר מסויים, וז"ל: "ובפרשת פנחס (כז, יב) אמר לו: 'עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל'. והענין, כי כמו שאמרנו רז"ל (ב"ב ק, א) דאמר ליה קב"ה לאברהם (בראשית יג, יז) 'קום התהלך (בארץ) לארכה ולרחבה כי לך אתננה'... כדי שתהא נוחה לכבוש לבני בניו (עכ"ל), כן היה אצל משה, שבראיתו היתה נוחה ליכבש לפני בני ישראל (משך חכמה דברים לב, מט). הרי שגם הוא פירש, שהבטת משה רבינו בארץ ישראל נועדה להביא תועלת לעם ישראל.
8. מרן בעל "בית הלוי", בהיותו אברך צעיר, אמר פעם לגדול אחד, שחמש עשרה פעם ביום הוא עובד על הענין של "שויתי ה' לנגדי תמיד", והוא מצטער על דבר אחד: שהרמ"א כתב, "כְּשִׁשִׁים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו... מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד ה' יתברך". ואילו אצלו זה לא "מיד", אלא לוקח זמן עד שמגיעה אליו היראה וההכנעה. ואמר לו אותו גדול, שמה שלוקח לו זמן, זהו מפני שהרמ"א כתב "כְּשִׁשִׁים האדם אל לבו", ואילו הוא חושב במוחו, ולוקח זמן להגיע מן המוח אל הלב... (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' ק"ז).